

SENJ U PRAPOVIJESTI, ANTICI I RANOM SREDNJEM VIJEKU

Zbirka kamenih spomenika – lapidarij nastajala je postupno prikupljanjem spomeničke građe i to slučajnim pronalascima, poklonima građana, ljubitelja starina i arheološkim istraživanjima na području grada Senja i okolice tijekom 19. i 20. st.

Od utemeljenja GMS-a, odnosno od 1962. godine do danas prošlost Senja i okolice se sustavno istražuje, a arheološka i druga spomenička građa se prikuplja, publicira i izlaže u GMS-u kao i u drugim muzejima, te stručno i znanstveno obrađuje. Takav odnos prema spomeničkoj baštini nameće i važnost grada Senja kroz povijest, čemu doprinose i brojni lokaliteti na terenu među kojima se posebice izdvajaju Sveti Juraj, Lukovo, Starigrad, Klada, Stinica i Prizna.

U srednjem vijeku tijekom masovne gradnje razgrađeno je i uništeno mnogo antičkih spomenika i zatim ugrađeno u nove objekte, čega nije bio pošteđen ni grad Senj i okolica. Stoga je mnogo dijelova s antičkih građevina različite veličine, namjene i funkcije, stela, nadgrobni ploča, kao i značajnih primjeraka statuarne plastike i reljefa te drugog uporabljivog materijala kao spolija uzidanih u crkve, gradske zidine i druge građevine na području grada Senja i okolice.

Tako su neki od kamenih spomenika u lapidariju GMS-a pronađeni «in situ» dok je dio njih bio sekundarno uporabljen, ugrađen kao građevni materijal arhitektonskih spomenika zgrada i crkava. Tijekom povijesti ovi su spomenici (spolije) izvađeni i smješteni u lapidarij GMS-a.

Kameni spomenici, posebice epigrafički, ili arhiv u kamenu, imaju svoju dokumentacijsku vrijednost, dragocjeni su i svojevrsni povijesni izvori koji pružaju uvid u dugotrajnu i bogatu povijest grada Senja i okolice od prapovijesti, kroz antiku do srednjeg vijeka. Ti spomenici, osim što daju bogat vizualni pregled, pružaju nam vjekovni slijed povijesnih i kulturnih događanja te nas upućuju na opće značajke, funkciju i umjetničku obradu. U njima nalazimo izvorna svjedočanstva o etničkim, teritorijalnim, društveno - gospodarskim, upravno - administrativnim i političkim pojavama i promjenama na prostorima Senja i okolice.

Izložba i katalog uvode nas dijelom u najstarije razdoblje prošlosti Senja i okolice, u vrijeme i na mjesto kada je i gdje počeo život i začela se iskra negdašnje civilizacije na ovom prostoru, a što je rezultat arheoloških istraživanja prapovijesnih lokaliteta na području Senja i okolice. Tragajući za tim najstarijim počecima i proučavajući mnogobrojne lokalitete, nastambe, špilje, naselja, gomile, gradine, kao i pokretne ostatke materijalne kulture (proizvodi od kamena, kremenca, kosti, keramike, metala i dr.), pokušavamo rekonstruirati najstariju prošlost našeg područja – prapovijest te slijed pojedinih kultura, kao i utvrditi najstarije stanovnike, tj. njihova materijalna i duhovna dostignuća.

Za rekonstrukciju antičke prošlosti Senja i okolice značajni su kameni spomenici, ostaci arhitekture, skulptura, grobni ostaci, epigrafički spomenici, novac, ostaci keramike i drugi svojevrsni izvori koji dopunjuju rukopisne dokumente, a koji su obuhvaćeni ovom izložbom i obrađeni u ovom katalogu.

Za proučavanje antičke Senje i njezine okolice posebice su značajni epigrafički spomenici. Oni nam pružaju dragocjene podatke za proučavanje vremena i prilika u kojima su nastali. Ponekad su jedini izvori za neke događaje, službe i osobe koje su ih obnašale, kao i za sagledavanje općedruštvenih, ekonomskih i pravnih prilika.

Epigrafija (epigraphia) je znanost o natpisima, ima grčko - latinsko podrijetlo, označava nešto što je napisano na nekom trajnom materijalu, kao što je kamen, terakota, metal, staklo, kost i dr., tj. ona proučava natpis na tom materijalu. Prema tome, epigrafički spomenici su najizvorniji sačuvani pisani dokumenti.

Po sadržaju natpisa epigrafičke spomenike dijelimo na: javne, počasne, votivne (zavjetne), građevne, nadgrobne i natpise na raznim predmetima («instrumentima»). Mnogo je antičkih natpisa sačuvano na spomenicima arhitekture, na nadgrobnim pločama (stelama) i spomenicima raznog oblika, na keramičkom posuđu, svjetiljkama, nakitu itd. U doba renesanse ti su se materijalni dokazi (povijesni izvori) počeli sustavno evidentirati, proučavati i objavljivati, što se nastavilo sve do danas kada ne možemo zamisliti izučavanje latinske epigrafike bez kapitalnog djela podijeljenog po rimskim provincijama pod nazivom «Corpus inscriptionum Latinarum» (CIL) Theodora Mommsena.

Na temelju pronađenih epigrafičkih spomenika saznajemo da je Senj u antičko doba bio veliko središte rimske urbane civilizacije. Na natpisima su uklesane (upisane) funkcije mnogih gradskih magistrata (duumviri i edili), gradskog vijeća (decurioni) ili nekih drugih dužnosnika javnoga i političkog života što dokazuje i postojanje municipija. Značajno je spomenuti i prisustvo duhovnih zvanja na natpisima, kao što su svećenici ili svećenički kolegiji. Na temelju natpisa možemo odrediti vrijeme nastanka nekog municipija kao i nivo razvoja municipaliteta pojedinog naselja. Posebice su značajni tzv. terminacijski natpisi koji nam govore o teritorijalnom razgraničenju među pojedinim municipijima ili među pojedinim etničkim zajednicama.

Kao važan izvor su i natpisi koji govore o gradnji tzv. građevni natpisi. U njima su podaci o gradnji, dogradnji ili obnovi hramova, zidina, kurija, kupališta, trijemova ili drugih objekata različite namjene. Proučavajući različita imena na natpisima, saznajemo etničku, vjersku ili socijalnu strukturu stanovništva, kulturnu razinu Senja i drugih naselja, kao i da li se radi o autohtonom stanovništvu ili doseljenicima iz različitih dijelova Rimskog Carstva.

Votivni natpisi na različitim spomenicima govore nam o različitim kultovima koji su se štovali u Senju i okolici na temelju kojih možemo zaključiti da su se štovala uglavnom rimska i orijentalna božanstva, kao i lokalna u sinkretizmu s rimskim božanstvima. Izložbom i katalogom je obuhvaćeno nekoliko ulomaka kamene plastike s elementima pleterne ornamentike. Zasižno su to ostaci arhitektonske dekoracije za koju se pretpostavlja da je kasnoantička, a vjerojatno je pripadala nekom starokršćanskom objektu.

Dio zbirke i kataloga je posvećen hidroarheologiji. I ova je zbirka nastajala postupno i to otkupom i poklonima ribara i kočara te kao rezultat hidroarheološkog rekonosciranja senjske luke, Prizne, Karlobaga, Male Luke, Sv. Jurja, Jablanca i Dražice kod Starigrada provedenim pod pokroviteljstvom tadašnjega Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture. Dio eksponata prikupljen je i arheološkim istraživanjima na različitim lokalitetima na području Grada Senja.

Stalni postav u lapidariju GMS-a predstavlja prošlost Senja od prapovijesti do srednjega vijeka, a baziran je na bogatom fundusu GMS-a. Suvremena arheologija posvećuje sve veću pažnju kataloškoj obradi i publikaciji materijala s ciljem da bi se dobio što bolji uvid u funduse muzeja i zbirke te tako stvorio temelj za sustavno proučavanje pojedinih vrsta arheološke građe, i to po svojoj funkciji, tipologiji ili vremenskoj pripadnosti, što smatramo važnom zadaćom nacionalne arheologije.

SUMMARY

The collection "Lapidarij" in the town museum in Senj has a significant place in a cultural and historical heritage of Senj and its surrounding. Therefore, we decided to elaborate expertly and museologically the collection of the stone-monuments in the museum, in order to present it better to the public.

The permanent museum setting "Lapidarij - archeological collection from prehistory to the Middle Ages" has been predicted with the activity programme of the town museum Senj. There is also a part of the exhibits included in the collection "Hydroarcheology". With its exhibition - activity the town museum in Senj continues the presentation of a rich and precious archeological material and monumental heritage of Senj and its surrounding to the public.

The material presented at this exhibition as well as in the catalogue is collected in different ways on numerous localities. It is expertly elaborated and serves as a proof of fulfilling the cultural and scientific task of the museum as a whole.

The town museum in Senj has predicted the ground-floor of the building for this exhibition.

Although the room is limited, this exhibition will contain the most relevant exhibits, written, graphic and photo-materials as well. This can help to consider the oldest and a rich past of Senj and the surrounding, in order to satisfy the interests of the visitors and the scientists.

The part of the exhibits which is not exhibited is also expertly and museologically elaborated and deposited in the store-house of the town museum Senj. During the 1998 and 1999 the work on the room-arrangement, expert elaboration, choice of exhibits and setting of the exhibition was lasting, in other words the work on the collection, which tells us about the past of Senja from prehistory to the Middle Ages.

The exhibition consists of selected, systematically arranged and expertly elaborated stone monuments as well as of other exhibits from the monumental heritage of Senj and its surrounding. Apart from the stone monuments and the architecture-parts of various dimension, assignment and function, this exhibition includes also the Roman epitaphs and tombstones (altars, stelae, cippi ...) as well as significant sculptures of divinity, monuments of a spiritual life expressed by the honour of different cults in old Senja.

The archeological material is also presented, as a result of archeological researches, of ancient and late ancient necropolis on the territory of Senj and its surrounding. This archeological material is the proof of an active life in Senj in the period from the end of the second century A. D. until the fifth century A. D.

The part of the exhibits belonging to the early Middle Ages is also included in this exhibition and the catalogue. These exhibits haven't been researched enough and the proof of that is a small number of monuments placed in "Lapidarij". This is connected with architectural decoration, such as capitals, consoles, window-frames, door-frames and stone-work. The aim was to integrate and present the continuity of Senj and its past from prehistory, during antiquity and late antiquity up to the Middle Ages. The part of the exhibits belonging to the holdings of the town museum in Senj is also included in this exhibition and it refers to hydroarcheology in Senj.

With a special part in our catalogue we want to draw attention to the part of the exhibits placed in the collections of the archeological museum in Zagreb. Because of its different kinds, aiming at the better presentation and consideration of a rich monumental heritage or the collection is conceptual divided into the following themes: prehistory, antiquity, the early Middle Ages and Hydroarcheology.

In my work I used the standard - books in which the objects from "Lapidarij" were published, what is also the proof of their valorization. Some of the objects were presented at significant cultural and historical exhibitions in the country but also abroad, what is the proof of their valorization and their cultural and historical value.

After the elaboration of standard-books, inventory taking photos and museological elaboration of the exhibits, the choice of material has been made for the permanent setting of the exhibition.

The main aim of this exhibition is to present the past of Senj and its surrounding from prehistory to the Middle Ages, in other words to be acquainted with the prehistory of Senj, with its inhabitants and the culture of the Iron Ages as well as with antique and the early Middle Ages in Senj and the surrounding.

It is not necessary to point out the significance of this collection and the publication of the catalogue, in order to be aware of the importance of cultural and historical heritage of Senj. In this way we would like to stimulate the visitors to protect the cultural heritage and in the area of science to study systematically history and archeology of Senj and its surrounding.

The catalogue consists of preface, introduction, historical review and the part in which the units are given, together with numbers of the inventory, photos of the objects and literature in which the objects have been published. The register of proper names and the list of photos are also included in the catalogue.

The exhibition of the stone-monuments from the ancient time is absolutely a great contribution to historical and cultural recognition of the ancient Senja, one of the most significant and important trade-centre on the last coast of the Adriatic sea in the Roman Ages and later.

Many ancient monuments of the Roman Ages have disappeared or are pretty damaged, so that they cannot be read. However, this, what was kept from decay, presents the precious material for study of time and circumstances, of which these stone-monuments grew out.

The exhibition will, of course, enrich the cultural and historical "content" of Senj with the purpose to propagate the cultural heritage of Senj in the past and the whole Croatia as well.

